PSZICHOLÓGIAI TÉRKÉP / 14 / KIVONATOS JEGYZET

Életút, erkölcs és környezet

Pszichoszociális, erkölcsi és ökológiai fejlődés

Nagy kérdés: hogyan formálódik az önazonosságunk és az erkölcsi gondolkodásunk a társas környezetben, az életút során?

Történeti hely: három különböző magyarázati szint

Erik Erikson a pszichoanalitikus hagyományt társas és egész életen át tartó fejlődéssé tágítja (1950/1963). **Lawrence Kohlberg** az 1950-es évektől Piaget nyomán az erkölcsi érvelés szerveződését vizsgálja. **Urie Bronfenbrenner** az 1970-es évektől a fejlődés valós környezeteit és kölcsönhatásait helyezi előtérbe. Nem egymásból következő iskolák.

Erikson: nyolc pszichoszociális krízis

A **krízis** fejlődési feszültség, nem feltétlenül összeomlás. Az én és a társas elvárások viszonyában új egyensúly alakulhat ki. Az **epigenetikus elv** itt a fejlődési feladatok rendezett kibontakozása; nem a mai molekuláris epigenetika (Erikson, 1963).

ÉLETSZAKASZ	KÖZPONTI FESZÜLTSÉG
Csecsemőkor	Ősbizalom ↔ bizalmatlanság
Kisgyermekkor	Autonómia ↔ szégyen és kétely
Óvodáskor	Kezdeményezés ↔ bűntudat
Iskoláskor	Teljesítmény/szorgalom ↔ kisebbrendűség
Serdülőkor	Identitás ↔ szerepkonfúzió
Fiatal felnőttkor	Intimitás ↔ izoláció
Középső felnőttkor	Generativitás ↔ stagnálás
Időskor	Énintegritás ↔ kétségbeesés

Identitás: önazonosság és folytonosság élménye. **Generativitás:** hozzájárulás a következő nemzedékekhez; nem csak szülőség. **Énintegritás:** saját életút elfogadása. A szakaszok nem merev határidők, és egy korábbi nehézség nem végleges ítélet.

Kohlberg: három szint, hat szakasz

Prekonvencionális: 1. büntetés és engedelmesség; 2. saját érdek, kölcsönös csere. **Konvencionális:** 3. személyközi elvárások, „jó ember”; 4. társadalmi rend és kötelesség. **Posztkonvencionális:** 5. társadalmi szerződés és jogok; 6. egyetemes etikai elvek. A hatodik szakasz empirikus státusza vitatott; nem általános felnőttkori végállomás (Kohlberg, 1984).

PSZICHOLÓGIAI TÉRKÉP / 14 / KIVONATOS JEGYZET

Érvelés és életkörülmények

Mit mér a dilemma, és mit jelent a fejlődés környezete?

Klasszikus eljárás: a Heinz-dilemma

Egy férfi nem tudja megfizetni a felesége megmentéséhez szükséges gyógyszert. Ellophatja-e? Az interjúban az **indoklás szerkezetét** kódolják, nem az igen/nem választ: büntetéskerülés, szabálykövetés vagy általánosítható elv vezeti-e? A pontozás nem a résztvevő erkölcsi értékének vagy valódi cselekedeteinek közvetlen mérése (Kohlberg, 1984).

Empirikus próba és korlát

Colby és munkatársai (1983): húszéves követéses vizsgálat, kezdetben 10, 13 és 16 éves fiúkkal; a feldolgozott minta 58 fő. Ismételt dilemmainterjúkkal mérték az erkölcsi ítélet változását. Az eredmények támogatták az érvelés rendezett fejlődését, de a szűk, férfiakból álló minta nem bizonyít egyetemes életkori menetrendet.

Snarey (1985): 45 vizsgálat, 27 ország kritikai áttekintése. Több kultúrában talált fejlődési sorrendet támogató eredményeket, de a legmagasabb szintek kulturális érvényessége problematikusabb. A nyugati igazságossági érvelés nem feltétlenül fedi le valamennyi erkölcsi hagyományt.

Bronfenbrenner: a környezet tagolása

RENDSZER	JELENTÉS / SAJÁT SZEMLÉLTETŐ PÉLDA
Mikro	Közvetlen tevékenységek, szerepek, kapcsolatok: otthoni beszélgetés, iskolai közösség.
Mezo	A közvetlen színterek kapcsolata: család és iskola együttműködése. Nem egyszerűen egy „közepes” csoport.
Exo	Olyan színtér hatása, amelyben az érintett nem vesz részt: a gyermekre kihat a szülő munkahelyi beosztása.
Makro	Tág kulturális és intézményi mintázatok: értékek, társadalmi normák és lehetőségstruktúrák.
Krono	Az idő dimenziója: átmenetek, események időzítése és történelmi változás. Nem pusztán még egy külső kör.

A későbbi bioökológiai modell: PPCT

Process - Person - Context - Time: folyamat, személy, kontextus és idő együttese. A **proximális folyamatok** rendszeresen ismétlődő, egyre összetettebb kölcsönhatások személyekkel, tárgyakkal vagy szimbólumokkal. Hatásuk függ a személy jellemzőitől és a körülményektől. Az aktív személy is alakítja környezetét (Bronfenbrenner & Morris, 2006).

Módszertani következmény: természetes helyzetek, ismételt mérések, a kölcsönhatások és körülmények együttes vizsgálata. Egyetlen környezeti kérdőív és egyszeri teljesítménymérés önmagában nem teszteli a teljes PPCT-modellt.

PSZICHOLÓGIAI TÉRKÉP / 14 / KIVONATOS JEGYZET

Összekapcsolás és vizsgapontok

Három nézőpont; nem egyetlen, mindent megjósló elmélet

Saját hétköznapi példa: egy hallgató szakváltáson gondolkodik, miközben a családja maradásra kéri. Erikson felől az önazonosság kérdése kerül előtérbe; Kohlberg felől az, hogyan indokolja a kötelezettségeit; Bronfenbrenner felől az anyagi, kapcsolati és intézményi feltételek. E nézőpontok nem mondják meg automatikusan, melyik döntés helyes.

Kritika és örökség: Erikson átfogó életútmodellje nehezen tesztelhető egységesen, és kulturálisan változó szerepelvárásokat tükröz. Kohlberg a racionális igazságossági érvelést emeli ki; **Gilligan (1982)** a gondoskodás és kapcsolati felelősség elhanyagolását bírálta. Ebből nem következik két, nemek szerint kizárólagos erkölcs. Bronfenbrenner kerete összetett kutatási terveket kíván; a körök felsorolása nem oksági bizonyíték. Örökségük az identitáskutatás, az erkölcsi nevelés és a kontextusérzékeny fejlődéskutatás.

Négy tengely: általános: ítéletalkotás; személyiség: identitás és életút; fejlődés: változó feladatok és érvelés; szociál: szerepek, kapcsolatok, intézmények. **Térkép:** 5-6 (pszichoanalitikus előzmények) ↔ Erikson; 13 (Piaget) → Kohlberg; 13 társas-kulturális hangsúlya ↔ ökológiai szemlélet. Tovább: 15 (kötődés), 30 (kultúra). A ↔ kapcsolatot, nem közvetlen leszármazást jelöl.

Ne keverd össze!

Fejlődési krízis ≠ pszichiátriai krízis. Érvelési szint ≠ erkölcsös tett. Szabály megkérdőjelezése ≠ automatikusan magasabb szint. Mezorendszer ≠ exorendszer. Környezeti rendszerek ≠ a teljes PPCT-modell.

Vizsgán 30 másodpercben

Erikson nyolc pszichoszociális krízissel az egész életútra terjeszti ki a fejlődést. Kohlberg három szinten hat erkölcsi érvelési szakaszt különít el; a dilemmában az indoklás számít. Bronfenbrenner összekapcsolódó környezeti rendszerekben értelmezi a fejlődést. A későbbi PPCT-modell a személy, a rendszeres kölcsönhatások, a kontextus és az idő együttműködését hangsúlyozza.

Szakirodalom

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design.* Harvard University Press. https://doi.org/10.4159/9780674028845

Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. In W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology: Vol. 1. Theoretical models of human development* (6th ed., pp. 793-828). Wiley. Eredeti könyvfejezet

Colby, A., Kohlberg, L., Gibbs, J., & Lieberman, M. (1983). A longitudinal study of moral judgment. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 48*(1-2), 1-96. https://doi.org/10.2307/1165935

Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society* (2nd ed.). W. W. Norton. Kiadói könyvoldal; későbbi kiadás

Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development.* Harvard University Press. Harvard: a mű ismertetése

Kohlberg, L. (1984). *The psychology of moral development: The nature and validity of moral stages.* Harper & Row. Könyv és bibliográfiai adatok

Snarey, J. R. (1985). Cross-cultural universality of social-moral development: A critical review of Kohlbergian research. *Psychological Bulletin, 97*(2), 202-232. https://doi.org/10.1037/0033-2909.97.2.202